

Tina Kosi, Celje, Slovenija

DRAMSKI LIK

U SUVREMENOJ SLOVENSKOJ I HRVATSKOJ DRAMATICI – RASPAD ILI VRAĆANJE REALIZMU

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUHARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVUETU

ANEKDOTA

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA

DRAME

Nakon Drugog svjetskog rata u europskoj se dramatici nastavlja tradicija realizma, a pojavljuju se i dva nova tipa dramskoga lika: dramski lik u poetskoj drami i dramski lik u drami apsurdna, posljednjih godina i dramski lik u dramatici “krvi i sperme”.

Karakteristika suvremene dramatike jest da dramski lik, koji je nositelj individualnog karaktera, psiholoških detalja i motiviranih postupaka, prelazi u raspršen tip dramskoga lika koji gubi psihologiju, logiku, uzročnost i posljedičnost svojih postupaka. Prve destrukcije dramskoga karaktera počinju se javljati već u poetskoj drami, kada dramski lik postaje sve više nositeljem raspoloženja i atmosfere, a manje dramskih događaja, i time se sve više približava lirskom subjektu. Kako u poetsku tako i u političku dramu počinje sve više prodirati grotesknost kao najava drame apsurdna. Konačno, lik gubi svoj karakter kad više nije nositelj smisla onoga govora. U Sloveniji je to do sada najradikalnije izveo Milan Jesih u *Gorkim plodovima pravde*. U toj drami događaje više nije zbijeno, nego su samo fragmenti koji međusobno nisu logički povezani. Likovi u toj drami su neprestano mijenjajući subjekti koji igraju brojne uloge i sve vrijeme mijenjaju spol, zanimanje i način govora. Promjenom stila jezika Jesih dostiže svojevrsnu dinamiku drame koju ne može postići konfliktom jer on u njegovoj drami ne postoji. Njegovi dramski likovi slični su Beckettovim, prije svega u nemogućnosti očuvanja identiteta. Ti dramski likovi nisu više uspostavljeni niti su na nivou tipova, nego su samo nositelji mrvica raz-

nih uloga. Psihološki se ne razvijaju, njihovo ponašanje nije motivirano. Uhvaćeni su u međusobne odnose i dijaloge koji se neprestano mijenjaju, a o svijetu oko njih ne znamo ništa. Jesihovi dramski likovi su bez identiteta, zamjenjivi i depersonalizirani. Ispod komičnosti, koja je osnova svih njegovih drama, skriva se problem ispražnjenosti čovjekova života. U hrvatskoj dramatici posljednjih godina raspadanje karaktera najbolje se vidi u Vidićevoj *Groznici* gdje tri ženska lika neprestano mijenjaju uloge. Drama se odvija u nekom gradu u najkraćoj noći, kad je sve moguće. Tri žene odigraju različite prizore gdje su jednom male djevojčice, redovnice, mesarice, bolničarke, vatrogasci... Svaki prizor ima svoj naslov i priča je za sebe, isječak iz neke situacije, dok se promjene kod Jesiha događaju unutar prizora.

Proteklih godina oblikovao se i novi tip dramskog lika koji proizlazi iz dramatike “krvi i sperme”, gdje su likovi reducirani na elemente nasilja, okrutnosti, seksualnosti. Svijet više nije konkretno definiran, nego je samo prostor nekih tipiziranih ljudskih okoliša (hotel, psihijatrijska bolnica). Takav tip dramatike u Sloveniji još ne postoji, neke elemente okrutnosti unosi u svoje drame Matjaž Zupančič u dramama *Vladimir* i *Hodnik*, iako su obje drame još snažno vezane uz realističku tradiciju i nisu tako radikalne kao što su dramski likovi kod Sarah Kane ili Marka Ravenhilla. U Hrvatskoj se tome modelu pokušao približiti Filip Šovagović u *Cigli*. Dramski je lik postavljen posve radikalno u međusobnim odnosima između brata i žene, iako sam tekst ču-

va društveno socijalne dimenzije. Jasno je vidljiv i utjecaj rata, koji ne postoji kao nekakva apstraktna opasnost, nego kao jasno prepoznatljiva situacija rata u bivšoj Jugoslaviji.

U suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj dramatici – slično kao i drugdje u Europi i svijetu – snažno prevladava realistički oblikovan tip dramskoga lika, dok poetska i drama apsurdna trenutačno nemaju viđenijih predstavnika, a mlađa generacija dramskih pisaca nije se još tako radikalno uhvatila pisanja drama da bi izašla iz ustaljenih motiva i normi i oblikovala tako radikalan tip dramskoga lika kakav poznajemo iz trenutačnih europskih tijekova.

Realistički tip dramskog lika snažno je vezan uz tradiciju realizma koja proizlazi iz Ibsenove dramske strukture. U Sloveniji je još snažno vezan uz tradiciju Cankarova pisanja, a u Hrvatskoj Krležina, i ujedno pridobiva neke karakteristike suvremenog društvenog uređenja. Za razliku od dramskog lika koji se u novije vrijeme pojavljuje u slovenskoj dramatici, u Hrvatskoj se snažno može prepoznati utjecaj nedavnoga rata, a s time neposredno veće zanimanje za ratnu problematiku koja u Sloveniji uopće nije aktualna. U vrijeme trajanja rata u svojem se pisanju snažno angažirao jedan od najvećih slovenskih dramatičara, Dušan Jovanović, koji je u svojoj *Balkanskoj trilogiji u Antigoni, Zagonetki Hrabrosti i Tko to pjeva Siziifa* obradio tu tematiku. Jedina koju ta problematika u Sloveniji još zanima jest Draga Potočnjak, koja nije naišla na pravi odjek ni umjetničkih voditelja kazališta ni publike.

Hrvatske dramatičare često zanima pojedinac u nekoj društveno-političkoj situaciji koju inače ne određuje konkretno, ali se iz teksta ipak može razabrati da se radi o ratu na prostoru bivše Jugoslavije. Kroz dramske likove često se iskazuje besmislenost rata i propast čovjeka u njemu. Dramski likovi najčešće su oblikovani realistički, njihovo ponašanje psihološki je motivirano i proizlazi iz njihova karaktera. Određuje ih njihov okoliš, nerijetko i obitelj. Za političku dramu prošlosti izuzetno su bila važna pitanja savjesti, krivnje i odgovornosti; u ovoj je dramatici u središtu obično prosječan čovjek kojeg većinom upoznajemo iz osobnijeg, intimnijeg kuta. Predstavnik takva pisanja jest Davor Špišić s dramom *Dobrodošli u rat* koja predstavlja cio niz fragmentarnih sudbina ljudi u gradu i pisana je kao isječak iz kronike nekoga grada i *Rubnosti* koja je nastala prema Krležinu

proznom djelu. Te se tematike hvata i Filip Sovagović dramom *Cigla*, gdje dramski likovi predstavljaju noviju, radikalniju varijantu realizma, iako još nisu kao kod najnovijih europskih dramatičara.

Najizvođeniji autor brojnih drama koji čvrsto ostaje u okvirima realizma jest Miro Gavran. Njegovi dramski likovi su živi karakteri, određuje ih okoliš, prošlost, odnosi, emocije... Često događanja svojih drama prebacuje u povijesno odmaknuto doba, što su u Sloveniji često činili Andrej Hieng i Drago Jančar. Ta je odmaknutost u slovenskih autora sedamdesetih i osamdesetih godina služila kao zaštitni paravan, što su im neki kritičari i prigovarali. Time su tada izbjegavali probleme s cenzurom, a kod Gavrana je ta odmaknutost upravo suprotnog značenja – likovi time dobivaju novu dimenziju. Često su Gavranovi dramski likovi poznate osobe iz povijesti (što kod Slovenaca nije bilo, s iznimkom Kozakova Che Guevare) koje kroz dramu možemo spoznati iz drukčijeg zornog kuta nego ih prikazuju povijesne knjige jer likove upoznajemo s intimnije strane, dok tematski Gavran poseže za univerzalnim izborom tema. Dodatnom stupnjevanju dramske situacije pomaže i postupno otkrivanje misaonosti i psihe pojedinaca koji kroz priču polako odbacuju maske i pokazuju svoje pravo lice (*Kreontova Antigona, Ljubavi Georga Washingtona, Čehov je Tolstoju rekao zbogom, Noć bogova...*). Gavranove dramske likove obilježavaju snažne emocije: ljubav, mržnja, ljubomora..., ali ih uspijeva oblikovati bez patosa. Kod Gavrana iskustva modernog doba i psihologije mijenjaju osobnosti glavnih (povijesnih) junaka, što se iskazuje u njihovu odazivanju, emocijama, podsvijesti. Gavranova djela, iako prenesena u udaljeno povijesno vrijeme, moderna su i suvremena jer otvaraju temeljna pitanja o mjestu čovjeka u društvu, odnosno prema samome sebi i drugima.

U Hrvatskoj se na svjetsku klasiku oslanja i Mislav Brumec u svojoj drami *Smrt Ligeje* koju je nazvao horor-dramom i oslanja se na *Pad kuće Usher*. Dramski su likovi oblikovani realistički, a u atmosferi drame vidi se utjecaj E. A. Poea.

U Sloveniji su za poznatim motivima posezali prije svega u poetskoj drami. Tako su najpoznatije drame Smoletova *Antigona* i Zajčeva *Medeja*. U realizmu je zadnja takva prerada Čehovljeve *Tri sestre* u Mödendorferovoj drami istoga naslova. Često se prerada hvatao i Dušan Jovanović. Na prvi pogled ti su tekstovi dje-

lovali kao provokacije, ali u samoj jezgri to su drame koje se dotiču najrazličitijih društvenih i kazališnih tema. U taj sklop spadaju drame *Antigona*, *Tko to pjeva Sizifa*, *Zagonetka Hrabrosti*, *Victor*, *Plejboji* i *Karamazovi*. Većina njegovih djela proizlazi iz polemičkih odnosa s tradicijom. Jovanović je u svoju dramatiku uveo dramske likove otvorene forme. Za njih je karakteristično da sami sebe nisu svjesni u cjelini jer mnogima nedostaje zrelosti i onih osobina bez kojih u drami zatvorene forme uopće ne bi djelovali kao aktivni ili pasivni likovi. "Iz gledišta zatvorene drame mnogi su likovi nedovršeni ljudi, fragmenti likova, i upravo je ta okolnost, koja ih izdvaja iz popisa aktera u drugom tipu drame, u otvorenoj drami odlučujući povod za sve što im se događa" (Klotz, *Zatvorena i otvorena forma u drami*, Knjižnica MGL, 1996, str. 132). U njegovim dramama povremeno u glavnim ulogama nastupaju djeca (*Viktor*, *Oslobođenje Skoplja* ili čak životinje (*Vojna tajna*). U dramama koje imaju puno likova upravo oni stvaraju atmosferu, glavnom liku omogućuju da izrazi svoju individualnost, a ujedno su odjek i refleks njegovih poticaja, što se lijepo vidi u *Tko pjeva Sizifa* i *Oslobođenju Skoplja*. Posljedica toga je da drama nema protagonista u uobičajenom značenju riječi jer glavni lik ne pokreće događaje, nego se sve događa u njemu. Umjesto protagonista imamo središnje "ja" koje je uvijek u srži događaja, ali ga ne vodi. Djeluje zbunjeno, nagonski, teško se artikulira. Najtipičniji je primjer Sizif u drami *Tko pjeva Sizifa*. Sizif je u središtu događaja i subjekt je koji povezuje raspršene prizore u cjelinu. Ostali likovi mogu za njega biti intimno vezani (Mama, Ljubica) ili su odjeci njegove svijesti. Nalaze se na granici između prividnoga i realnoga. Jovanović je često crpio na razini prijenosa građe i motivsko tematskih sklopova. Poznate modele preoblikovao je i osuvremenio u novom povijesnom kontekstu, jeziku, a povremeno i kompoziciji drame.

Odmak od realizma u hrvatskoj se dramatici iskazuje kod Lade Kaštelan u *Posljednjoj karici* gdje počinje prodor nerealističkih elemenata kad je oko stola skupljena cijela obitelj odjednom, kad su istih godina majka, kći i baka, a upad smrti narušava prividni realizam. Upravo je obrnuto kod Tanje Radović u *Iznajmljivanju vremena* gdje dramski likovi djeluju prema nekakvim novim modelima koji se djelomice već približavaju apsurdu – neobična Nellina moć da ljudi nestaju jer ona tako poželi. Na kraju je prodor realnosti kad za sve pri-

če saznajemo da su samo psihoterapeutska kazališna škola.

Odmak od realizma vidljiv je u grotesknosti, recimo u drami Tomislava Zajeca *John Smith, princeza od Walesa*, gdje je John Smith groteskna figura mehaničara iz Londona koji je uvjeren da je Lady Di, što, dakako, djeluje iznimno komično.

U suvremenoj hrvatskoj komediji u središtu su komični karakteri koji su mjestimice bliži tipovima nego dramskim karakterima (gradonačelnik, ogovarač). Isto su tako komični odnosi među njima i motivi u koje se osim realnih i konkretnih društvenih problema unose i stare komedijske teme koje nastaju još u antici (spolnost, varanje, politika...). Likove obilježavaju opće smiješne osobine: ljubomora, nepotizam, korupcija. I u slovenskoj je komediji slično, često su na udaru ljudi koje već iz svakidašnjice prepoznajemo kao komične i smiješne: političari, policajci, ljudi iz sela (koji govore dijalektom) ili doseljenici (s područja bivše Jugoslavije, Albanije, čak i Afrike).

Za dramske likove suvremene slovenske i hrvatske drame mogli bismo reći kako ostaju usidreni u okvirima realizma više nego u ostaloj europskoj dramatici, a samo mjestimice u njih prodire groteska. U slovenskoj dramatici još uvijek postoji i poetska drama koju u Hrvatskoj ne nalazimo. Obje vrste, komedija i drama, ostaju jasno usidrene u tradiciji pisanja ibsenovsko-krležijansko-cankarovske strukture. Nema tako radikalnih tekstova kao u suvremenoj njemačkoj, engleskoj, irskoj... dramatici gdje je čovjek odsječen od ovoga svijeta, od svojih religioznih, metafizičkih i transcendentalnih korijena, a ostaje još samo nagon – za ubijanjem ili seksom ili, gdje je društvo tako raspadnuto, da obitelj kao osnovna ćelija društva ne može više opstajati jer u svojem opstanku djeluje kao kruta karikatura prošlih vremena koja su zauvijek nestala.

Sa slovenskoga prevela Jagna Pogačnik